

ΤΟΥ κ. ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΣΠΑΝΑΚΗ

3ον Τελευταίον

Τὸ Λασιθί σήμερα. Τὸ Λασιθί κατὰ τὴν ἀπογραφή τοῦ 1951 εἶχε 7351 κατοίκους. Εἶναι ἡ κυριώτερη ὄρεινὴ περιοχή τῆς Κρήτης ποὺ κατοικεῖται ἀπὸ τόσο πληθυσμὸ χειμῶνα - καλοκαίρι σὲ τόσο ὕψος. Ἔχει 12 κοινότητες μὲ 18 χωριά, ποὺ τὰ σπουδαιότερα εἶναι τὸ Τζερμιάδω, τὸ Ψυχρό, ὁ Ἅγιος Γεώργιος, ὁ Ἅγιος Κων. σταντίνος καὶ δυὸ μονές, τὴν Παναγία τὴν Κρουσταλλένια (15 Αὐγούστου) καὶ τὴν Παναγία τὴ Βιδιανή (Παρασκευὴ Διακαινησίμου).

Τὸ ἔδαφος τοῦ κάμπου ἀποτελεῖται ἀπὸ ὕδατογενεῖς προσχώσεις, ἀργιλῶδες, γονιμώτατο, περίφημο γιὰ τὴν σιτοπαραγωγή τοῦ ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια καὶ τώρα, γιὰ τὴν πατατοπαραγωγή καὶ τὰ μήλα του. Λόγω τοῦ κλίματος τὰ προϊόντα του εἶναι ἐξαιρετικὰ νόστιμα.

Οἱ κάτοικοι τοῦ Λασιθίου εἶναι οἱ πιὸ φιλεργοὶ Κρητικοί. Δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνα τετραγωνικὸ μέτρο γῆς ἀκαλλιεργητῆς. Ὁ κάμπος καλλιεργεῖται ἐντατικά. Ἡ μιὰ καλλιεργεῖα διαδέχεται τὴν ἄλλη, ὥστε ἡ ἴδια γῆ νὰ ἀποδίδῃ δυὸ προϊόντα κάθε χρόνο. Εἶναι τὸ Μισίρι τῆς Κρήτης, χάρις στοὺς ἀνεμομύλους. Γιὰ τοὺς μύλους αὐτοὺς ἔγραφε κάποτε, τὴν περίοδο τῆς κατοχῆς, κοιτάζοντάς τους ἀπὸ μιὰ βουνοκορφῆ:

Ἐ'Ασφαλῶς εἶχε δίκιο ὁ Δὸν Κιχώτης δίνοντας ζωὴ στοὺς ἀνεμομύλους καὶ πολεμώντας τους σὰν νὰ 'σαν ζωντανοὶ ἵππότες. Αὐτὴ τὴ γνώμη μπορεῖ νὰ σχηματίσῃ κα νένας ὄμα ἀντικρύση τίς χιλιάδες τοὺς ἀνεμομύλους τοῦ Λασιθίου. Οἱ ἀνεμόμυλοι αὐτοὶ — περὶ τίς 6000 σήμερα — ποὺ ἔχουν ἀναλάβει τὸ βαρὺ ἔργο νὰ ποτίζουν ἓνα δόλοκληρο κάμπο, πενήντα καὶ περισσότερα τετραγωνικὰ χιλιόμετρα, μεταβάλλοντάς τον σ' ἓνα ἀπέραντο κῆπο, ζοῦν πραγματικά! Κ' ἔχουν μιὰ ζωὴ περίεργη. Ἀρχίζει τότε ποὺ ἀρχίζει κ' ἡ γῆ νὰ διψᾷ κάτω ἀπὸ τίς φλόγες τοῦ κρητικῆς ἡλίου. Ὅλο τὸ χειμῶνα οἱ μύλοι δρῖσκονται σὲ νάρκη. Γυμνοί, ἀκίνητοι, μελαγχολικοί, σιωπηλοί. Ἔτσι περνοῦν τὸ βαρὺ λασιθιώτικο χειμῶνα. Καμμιά φορὰ σκεπάζονται μὲ ἄσπρο χιόνινο πέπλο καὶ οἱ θύελλες παίξουν τὴν πιὸ πένθιμη καὶ παγερὴ μουσικὴ στὰ κρύα ἐτέλια τους. Ψυχὴ ζωντανὴ δὲν δρῖσκεται ἔξω τὴν ἐποχὴ αὐτῆ. Μόνο οἱ μύλοι ὑψώνουν τὴ φαλακρὴ κεφαλὴ τους στὸν παγωμένο ἀέρα ἄφοβα, χωρὶς νὰ τοὺς τρομάξῃ ἡ θύελλα. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς, σὰν καλοὶ ναυτικοί, ζοῦν, μήνες ὀλό-

κληρους κάποτε, ἀρμενίζοντας μέσα στὴν ἐπέραντη θάλασσα τοῦ χώρου.

Σιγά—σιγά περνᾷ ὁ βαρὺς χειμῶνας κ' ἡ ἀνοιξὴ ἀρχίζει νὰ χαμογελᾷ στὸ λασιθιώτικο κάμπο. Ὁ ἥλιος ψηλάνει, θερμαίνει, καίει. Ἡ γῆ ἀρχίζει νὰ βράξῃ κ' οἱ μύλοι δειλᾷ — δειλᾷ θγαίνου ἀπὸ τὴ χειμερινὴ τους νάρκη. Στολιζονται τὰ παρδαλὰ φορέματά τους καὶ κάνουν τὰ πρῶτα τους σκιρτήματα στὶς πνοὲς τοῦ ἀνοιξιᾶτικου ἀέρα. Ὑστερα ἀπὸ λίγο ἀκόμη, δταν πιά φτάσῃ τὸ καλοκαίρι, ὄλοι τους εἶναι στολισμένοι κι ἀρχίζουν τὴν κοπιώδη δουλειά τους, ποὺ βαστᾷ ὀλόκληρο τὸ καλοκαίρι καὶ τὸ φθινόπωρο ἀόμα.

Τὸ ἀπόλυτο ἐπίπεδο ὀροπέδιο τοῦ Λασιθίου παίρνει μιὰν ἐξαιρετικὴ κίνηση καὶ ζωὴ σ' ὄλη του τὴν ἔκταση. Μερῶνε ὄλος αὐτὸς ὁ τόπος καὶ δὲν σοὺ κάνει τὴν ἐντύπωση τῆς ἐρημιάς. Ἐνῶ σ' ἄλλα μέρη τῆς Κρήτης ἡ ἐξοχὴ νεκρώνεται μὲ τὰ κυνικὰ καύματα τοῦ Ἰούλη, ὁ λασιθιώτικος κάμπος πανηγυρίζει. Ἡ κίνησή του μοιάζει μὲ τὴν κίνησι στὶς λουτροπόλεις στὴν καρδιὰ τοῦ καλοκαιριοῦ. Γεμίζει ἀπὸ ἀνθρώπους — ὅπως οἱ ἀκρογιαλιές — ἀπὸ φωνὴς καὶ φασαρία. Ἐδῶ ὅμως οἱ ἀνθρώποι πᾶν νὰ κάμουν λουτρὸ ἰδρώτα ἀπὸ τὴ δουλειά! Οἱ μύλοι, σὰν χιλιάδες κότερα, δρῖσκονται πάντα σὲ ἀγῶνα ἀναμεταξύ τους, ἀρμενίζοντας μέσα στὴν πρασινάδα. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς πιὸ ἐντατικῆς δράσης τους.

Καθένας τους ἔχει τὴ δική του φυσιογνωμία. Βλέπεις μύλους μὲ τέσσερα πανιά σταυρωτά, ποὺ σοὺ χαμογελοῦν σὰν ἀνοιξιᾶτικα ἀγριολούλουδα. Βλέπεις ἄλλους μὲ πέντε καὶ ἕξι πανιά, σνοφρυκμένους καὶ κατσούφηδες, μαχμουρλήδες, σὰν νὰ τοὺς ἔχει μεθύσει ἡ υκτερινὴ λασιθιώτικη δροσοῦλα. Βλέπεις ἄλλους σὲ ὄμπανους καὶ μὲ τὰ ὀκτῶ πανιά τους δηλαδή, καὶ νομίζεις πῶς εἶναι κάτασπρες ἢ χρωματιστὲς μαργαρίτες στὸ πράσινο λιβάδι. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς εἶναι σοβαροὶ καὶ δουλεύουν σιωπηλά, χωρὶς νὰ τοὺς ἀκούῃ κανένας. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ πολλοὶ φλύαροι, ἀπελπιστικοὶ φλύαροι, ποὺ στριγκλίζουν ὄλη τὴν ἡμέρα καὶ δὲν ἀφίνου κανένα νὰ ἡσυχάσῃ.

Τὰ πιὸ πολλὰ βράβια κουρινάζουν σὰν τὰ πουλιά, γιὰτὶ ὁ ἀνεμος παίει νὰ φυσᾷ. Τὰ πανιά τους ξεφουσκώνουν καὶ κρέμονται πλαδαρά. Ἡσυχάζουν ὡς τὸ ἄλλο πρωί, ποὺ θ' ἀρχίσει νὰ φυσᾷ καὶ πάλι ὁ ἀέρας. Ὁ ἀέρας

φυσά στο Λασιθί το καλοκαίρι από όρισμένο μέρος του όροπεδίου. Ή Λαγκάδα, κάτω στην έπαρχία Πεδιάδας, διαμορφώνει μιά χαάνη που μαζεύει όλο τον άέρα και τον διοχετεύει στο όροπέδιο από την "Άμπελο. Έτσι όλοι οι μύλοι, όπου κι άν βρίσκονται, στρέφουν το πρόσωπό τους προς την κατεύθυνση αυτή. Κάποτε ξεσπά καμμιά καλοκαιριάτικη τραμοντόνα, που καθολικεύει τα Λασιθιώτικα βουνά και ξεχύνεται μανιασμένη στον κάμπο. Είναι ό πιο μεγάλος έχθρός των άνεμομύλων. Άμέσως άρχίζει συγκίνηση μεταξύ τους. Τρίζουν, σκειούνε τις ούρές τους τρελά, άγκομαχούν, άγωνίζονται και στο τέλος μερικοί πέφτουν σαν άνδρείοι μαχητές πάνω στον άγώνα τους. Σκίζονται τα πανιά τους, σπάζουν τα φτερά τους και τελικά γκρεμίζονται σύγκορμοι.

Ό μύλος για τους Λασιθιώτες είναι ότι ό Νείλος για τους Αίγύπτιους. Αύτός γονιμοποιεί τη λασιθιώτικη γή δυό και κάποτε τρείς φορές το χρόνο. Χωρίς αυτόν ζωή στο Λασιθί δέν έννοείται. Γι' αυτό δέν ύπάσχει Λασιθιώτης που νά μήν έχη τουλάχιστο ένα. Οι πιο πολλοί έχουν τόσους όσα είναι τα μέλη της οικογενείας τους. "Αν ό μύλος υπήρχε στην παλιά έποχή, άσφαλώς θα είχε θεοποιηθή και σήμερα θα βρίσκαμε πήλινα όμοιώματά του. Το σύμβολο του Λασιθιού πρέπει νά είναι ό μύλος. Θεός της δουλειάς, της παραγωγής.

Δυστυχώς ή γραφικότητα του Λασιθιώτικου κάμπου με τους μύλους του πάει νά σήση. Ή μηχανή, ό σημερινός θεός, άρχισε νά μπαίνει στη ζωή του Λασιθιώτικου κάμπου, άντικαθιστώντας σιγά — σιγά το μύλο.

Τό Λασιθί, παρά τον πλούτο της παραγωγής του — παράγει περί τους 15.000 τόνους πατάτες, 3—4.000 τόνους θαυμασία μήλα, όταν ή παραγωγή εύνοηθή από τη φύση, έκτός τα τόσα άλλα κηπευτικά προϊόντα και μάλιστα σε χρονική περίοδο που έχουν τελειώσει σ' όλη την όλλη Κρήτη — έχη έγκαταλειφθή τελείως από το έπίσημο Κράτος. Σε κανένα χωριό δέν ύπάρχει ήλεκτρικό φώς! Ή ΔΕΗ, που ύποσχέθηκε τον έξηλεκτρισμό όλης της Κρήτης, ζητά από τους κατοίκους νά της πληρώσουν 7.000.000 δρχ. για νά εισπράττη έπειτα εκείνη από την κατανάλωση του ήλεκτρικού ρεύματος! Έτσι δέν πρό-

κειται νά ήλεκτροφωτιστή το Λασιθί ποτέ, γιατί κι άν πουληθούνε οι ίδιοι οι Λασιθιώτες, δέν θα εισπράξουν τέτοιο ποσό.

Μά μήπως έχη συγκοινωνία ύποφερτή; Ή γενική άθλιότητα των δρόμων της Κρήτης, έκτός της έθνικής άρτηρίας άριθ. 65 κατά μήκος των θόρειων παραλίων της, ύπάρχει σε μεγαλύτερο δέδαια βαθμό και στο Λασιθί. Ό δρόμος που έπικοινωνεί με το Ήράκλειο, το σπουδαιότερο καταναλωτικό και τουριστικό κέντρο της Κρήτης, έγινε από τους... Γερμανούς! "Όχι δέδαια για νά έξυπηρετήσουν το Λασιθί αλλά τους στρατηγικούς σκοπούς των. Έτσι άπόκτησε το χωματόδρομο που το ένώνει σήμερα με το Ήράκλειο, ειδήλλως θα ήσαν άκόμη άπομονωμένο και άπρόσιτο.

Έν τούτοις το Λασιθί μπορεί νά γίνη ό υγιεινότερος και θελκτικότερος τόπος παραθερισμού και θεραπείας σ' όλη τη Μεσόγειο, το Νταβός της Έλλάδας. Νά τι λέει ό Βενετός NICOLO ZEN το 1633 για το Λασιθί: «Οι κάτοικοι του Λασιθιού είναι μακρόβιοι, εύρωστοι και ή όψη των δέν είναι τόσο μελαφή, όσο είναι το συνηθισμένο χρώμα των ανθρώπων στο Βασίλειο της Κρήτης. Αυτό έξηγείται από το γεγονός, ότι όχι μόνο ό ούρανός του τόπου αυτού είναι πιο ψυχρός μά και το νερό και ό άέρας είναι πιο υγιεινά». (Βλ. Στ. Σπανάκη, Συμβολή στην Ίστορία του Λασιθιού, Ήράκλειο 1957, σελ. 94). Ό Ιατρός Κασάπης, ό όποιός έκανε έγχειρήσεις στο Λασιθί, έλεγε, ότι οι έγχειριζόμενοι αναλαμβάνουν όκτώ μέρες γρηγορότερα και οι έγχειρήσεις είναι περισσότερο άσφαλείς, έξ αίτίας του θαυμασίου κλίματος του τόπου.

Ό προνομιούχος αυτός τόπος, που γέννησε τον Ύπατο Θεό του Έλληνικού Πανθέου, πρέπει νά όξιοποιηθή και μάλιστα σύντομα. Όχι μόνο ό ΕΟΤ όφείλει νά στρέψη το τουριστικό του ενδιαφέρον στο Λασιθί, αλλά και αυτό τουτο το Κράτος πρέπει νά εκδηλώση τη στοργή του στην παραγκωνισμένη τούτη γωνιά της Έλληνικής Έπικράτειας, που την κατοικούν οι πιο φιλόνομοι, οι πιο φιλήσυχοι, οι πιο έργατικοί Έλληνες πολίτες.

ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΣΠΑΝΑΚΗΣ